

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нигматова Е.С. К определению понятия рынка органической сельскохозяйственной продукции [Электронный ресурс] / Е.С. Нигматова // Эффективная экономика. – 2017. – № 8. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5740> (дата посещения: 28.09.2017).
2. Organic Farming Development and Agricultural Institutions in Europe: A Study of Six Countries / J. Michelsen, K. Lynggaard, S. Padel, C. Foster. – Stuttgart-Hohenheim, 2001. – 179 p.
3. Michelsen J. Organic farming in a regulatory perspective. The Danish case / J. Michelsen // Sociologia ruralis. – 2001. – Vol. 41. – № 1. – P. 62–84.
4. Pickard D. Collective forms of social action: the case of organic farming in Bulgaria / D. Pickard // Organic Farming in Bulgaria (1990–2012). Sociological interpretations. – Sofia: «St. Kliment Ohridski» University Press, 2016. – P. 153–185.
5. Favilli E. Food networks: collective action and local development. The role of organic farming as boundary object / E. Favilli, A. Rossi, G. Brunori // Organic agriculture. – 2015. – Vol. 5. – № 3. – P. 235–243.
6. Seyfang G. New initiatives for sustainable food: A case study of an organic producer cooperative [Electronic resource] / G. Seyfang // CSERGE Working Paper EDM, No. 04–11, 2004. – Mode of access: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/80233/1/474473619.pdf> (accessed: 28.09.2017).
7. Dombrowski S. Networks, Institutions, Culture and Association? A case study on associative actions in the German markets for organic food [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.wiso.uni-hamburg.de/forschung/forschungslabor/archivfi/working-paper/wp41.pdf> (accessed: 28.09.2017).
8. Mestres S., Recovering Food Commons in Post Industrial Europe: Cooperation Networks in Organic Food Provisioning in Catalonia and Norway [Electronic resource] / S. Mestres, M. Lien // Journal of Agricultural and Environmental Ethics. – 2017. – Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10806-017-9691-6> (accessed: 28.09.2017).
9. Безус Р. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції / Р. Безус. – [дисертація] докт. екон. наук: 08.00.03]. – Житомир, 2015. – 488 с.
10. Дудар О. Маркетингова кооперація товаровиробників у системі збуту органічної сільськогосподарської продукції / О. Дудар // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – Вип. 1. – С. 62–71.
11. Завадська Ю.С. Формування та перспективи розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції / Ю.С. Завадська. – дисертація канд. екон. наук: 08.00.03. – К., 2014. – 210 с.
12. Нигматова Е.С. Теоретические основания понятия рынка органической сельскохозяйственной продукции / Е.С. Нигматова // Агросвіт. – 2017. – № 15–16. – С. 62–76.
13. Kortelainen S. Myth about altruistic organic consumption. Values influence in perceiving organic meat / S. Kortelainen. – Jyväskylä University School of Business and Economics Press, 2015. – 98 p.

УДК 005.336.4:316.324.8

Свидрук І.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Львівського торговельно-економічного університету

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Статтю присвячено уточненню структурно-компонентного складу інтелектуального капіталу та організаційній концептуалізації сукупної взаємодії його складників, використання яких створює нову вартість. З'ясовано, що організаційний капітал являє собою стратегічний механізм формалізації набутого досвіду суб'єкта управління, інформаційний капітал є результатом творчого накопичення знань, а людський капітал є адекватною формою організації продуктивних сил, що включає сукупність навичок, знань та мотивацій. Цінність клієнтського капіталу визначається якістю зв'язків із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, організаційний капітал, інформаційний капітал, людський капітал, клієнтський капітал.

Свидрук И.И. РОЛЬ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена уточнению структурно-компонентного состава интеллектуального капитала и организационной концептуализации совокупного взаимодействия его составляющих, использование которых создает новую стоимость. Выяснено, что организационный капитал представляет собой стратегический механизм формализации приобретенного субъектом управления опыта, информационный капитал является результатом творческого накопления знаний, а человеческий капитал – адекватной формой организации производительных сил, включая совокупность навыков, знаний и мотиваций. Ценность клиентского капитала определяется качеством связей с внешней средой.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, организационный капитал, информационный капитал, человеческий капитал, клиентский капитал.

Svidruk I.I. THE ROLE OF INTELLECTUAL CAPITAL IN POST-INDUSTRIAL SOCIETY

The article is devoted to the clarification of the structural and component composition of intellectual capital and the organizational conceptualization of the aggregate interaction of its components, the use of which creates a new cost. It was found out that organizational capital represents a strategic mechanism for formalizing acquired experience of the subject of management, information capital is the result of creative accumulation of knowledge, and human capital is an adequate form of organization of productive forces, which includes a set of skills, knowledge and motivations. The value of client's capital is determined by the quality of relations with the environment.

Keywords: intellectual capital, organizational capital, information capital, human capital, client capital.

Постановка проблеми. В умовах постіндустріального етапу розвитку цивілізації надзвичайно актуалізується проблема інтелектуалізації усіх галузей економіки та становлення нової формації високоосвічених і здатних до творчості спеціалістів. Спостерігається явище заміщення праці знаннями, тобто в умовах залучення знань до практичної переробки ресурсів

саме вони починають виступати джерелом доданої вартості, а трудова теорія вартості поступається місцем вартості, створеній знаннями (knowledge-value). Знання стають не просто ще одним ресурсом на рівні з традиційними факторами виробництва, а, по суті, взагалі єдиним ресурсом, чим зумовлюється унікальність постіндустріальної формації. Зміщення еконо-

мічних пріоритетів із використання природних ресурсів на використання вмінь отримувати, модифікувати та використовувати знання, як і будь-які інші революційні збурення, супроводжується нерівномірністю соціально-економічного розвитку та накопиченням інституціональної диспропорційності щодо прагнень і можливостей у залученні людського капіталу до змін. Вивчення феномену інтелектуального капіталу потребує всебічної характеристики основних його системотворюючих складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелектуалізація економічних процесів виступає як єдино можливий шлях конкурентоспроможного розвитку національної економіки в умовах створення абсолютно нових галузей і докорінної трансформації наявних [1, с. 22; 2, с. 6–10]. Наукове використання дефініції «інтелектуальний капітал» відображає принципово нові підходи до ринкових відносин та конкурентних переваг завдяки використанню унікальних нематеріальних чинників інноваційного поступу, його часто ототожують зі знаннями, інтелектуальними активами, інтелектуальними ресурсами або нематеріальними активами [3, с. 7–10; 4, с. 5; 5, с. 19–20; 6, с. 108]. Зокрема, Д. Белл описує інтелектуальний капітал як сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільність і креативність, забезпечуючи можливість створення додаткового продукту в процесі руху інтелектуального капіталу [7, с. 321–328]. А. Брукінг вважає, що це сукупність нематеріальних активів (ринкові, інтелектуальної власності й інфраструктури, гуманітарні), без яких компанія не може існувати [8, с. 86]. О. Бутнік-Сіверський трактує це поняття як один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює водночас характерну лише йому специфіку й особливості [9, с. 21–23]; О. Шкурупій – як склад нематеріальних активів, що включає індивідуальну компетентність, внутрішню та зовнішню структури фірми [10, с. 81], а Л. Едвінсон – як особливе поєднання людського та структурного капіталу, яке забезпечує організацію бізнес-процесів, зв'язків зі споживачами, бази даних, бренди та ІТ-системи [11, с. 14–15]. Водночас Т. Стюарт має на увазі суму знань працівників організації, що забезпечує її конкурентоспроможність [12, с. 29–37]; К. Тейлор вважає, що це – накопичені під час розроблення продуктів знання працівників, а також організаційна структура та інтелектуальна вартість організації [13, с. 51], а М. Чен, С. Ченг та Й. Хванг підходять до пояснення даної дефініції як вартості сукупності інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, інтелектуальні здібності й навички працівників, а також накопичені бази знань і корисні стосунки з іншими суб'єктами [14, с. 161–162].

Проведений контент-аналіз засвідчив, що питання визначення структурно-компонентного складу інтелектуального капіталу є досить неоднозначним. Існує думка, що його становлять активи гуманітарного ринку, інтелектуальної власності та інфраструктури, як то філософія управління організації, її культура та бізнесові традиції [8, с. 87]. Інша точка зору полягає у виділенні трьох компонент: людського капіталу, прав на об'єкти інтелектуальної власності та структурного капіталу [15, с. 33]. Має місце також поділ на людський, організаційний та клієнтський капітал [16, с. 24–25]. На нашу думку, інтелектуальний капітал можна визначити як сукупність ресурсів, що мають визначальний вплив на можливість об'єкта досягати мети функціонування, цінність яких є нематеріальною, однак зумовлює майбутні надходження від інших ресурсів. Системні дослідження

включають зазвичай такі взаємопов'язані аспекти, як визначення цінності інтелектуальних активів, відтворювальні характеристики їх формування та ефективного використання, а також результативність, що стає визначальною у процесах споживання.

Мета статті полягає в уточненні структурно-компонентного складу інтелектуального капіталу та організаційній концептуалізації сукупної взаємодії інформаційного, організаційного, людського та споживачького капіталу в постіндустріальному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з концепцією постіндустріального суспільства, інформація розглядається як його основоутворюючий елемент, що формує матеріальні сутності об'єктивної реальності [17, с. 29]. Глобальний революційний вплив інформатизації кардинально змінює умови життєдіяльності, включаючи культуру, поведінкові стереотипи та способи мислення. Отже, інформація стає новим стратегічним виробничим ресурсом, здатним впливати на інші види ресурсів, а за накопичення – генерувати нову інформацію. Основними властивостями інформаційного капіталу є його функціонування як невіддільної частини сукупного капіталу організації, можливості для випередження зростання доходів над зростанням видатків, накопичення та відтворення у збільшених масштабах, а також фізична незношуваність інформаційних ресурсів у процесі використання та їх мобільність.

Інформаційний капітал прийнято диференціювати за ознаками індивідуального (забезпечує індивідуальність успішної діяльності в унікальних умовах), корпоративного (частина ресурсного потенціалу, що приймає участь у створенні вартості продукції або послуги) або суспільного (активи, що призводять до збагачення суспільства у цілому) характеру. В постіндустріальному суспільстві він стає зв'язуючим ланцюгом між об'єктами інтелектуальної власності, технологіями, інформаційними ресурсами та клієнтським капіталом, створюючи синергетичний ефект.

Організаційний капітал як складник інтелектуального включає продукти творчої праці (об'єкти інтелектуальної власності), інформаційні технології та ресурси, комунікативні мережі, організаційну структуру управління організацією, концентрується на результатах творчої діяльності, знаходиться у центрі процесів створення і поширення нових знань. Низка дослідників розглядає організаційний капітал як частку організаційних ресурсів, зосереджених на збільшенні капіталізації шляхом інтеграції виробничих факторів, праці та креативного підходу до використання знань [18, с. 74–78; 19, с. 135–140], як інструмент обґрунтованого інституціоналізованими знаннями управлінського впливу, скерованого на оптимізацію співвідношення внутрішніх та зовнішніх ресурсів для досягнення перспективних можливостей [20, с. 18–21], набір управлінських компетенцій [21, с. 19; 22], що відповідають вимогам ринку щодо активізації творчої діяльності. Крім класичної функції організації системи управління, до функцій організаційного капіталу в умовах постіндустріальної економіки належать специфічні, зумовлені інформаційною домінантою: розвиток креативного типу мислення, формування інформаційних центрів, забезпечення ефективності інноваційних технологій, розвиток об'єктів інтелектуальної власності.

Системний підхід дає змогу оцінити організаційний капітал як ресурс інноваційного розвитку організації, де когнітивність проявляється через інноваційно-навчальне середовище, креативно організовані бізнес-процеси, унікальність інтелектуальної влас-

ності та створення знання. Отже, він є інформаційно обґрунтованою організацією взаємовідносин структурних одиниць суб'єкта для творчої праці, а його складноструктурованість забезпечує максимальну результативну синергію від використання взаємопо- силуючих інструментів матеріального та інтелекту- ального складників (табл. 1).

Трансформуючи знання в ресурс розвитку, орга- нізаційний капітал узгоджує політику стратегічного розвитку з наявними бізнес-процесами та забезпечує конкурентоспроможність в інноваційному середовищі.

У постіндустріальному економічному укладі поняття людського капіталу, базованого на знаннях та інтелектуальних здібностях людини, можна вважати центральним. Він характеризує сукупність сформо- ваних продуктивних умінь і навичок, що використо- вуються в діяльності та сприяють збільшенню капі- талізації, а також мотиваційних очікувань індивідів. Означена соціально-економічна категорія розвинулася в результаті якісних трансформацій категорій «робоча сила», «трудові ресурси», «трудова потенціал» під впливом цивілізаційних перетворень (табл. 2).

Трудові ресурси розрізняють за ознаками статі, віку, освіти, суспільних груп, місця проживання, професії, національності, зайнятістю за сферами виробництва тощо. Кількісна та якісна їх характе- ристика доповнюється демографічним, освітнім та професійно-кваліфікаційним аспектами. Водночас транс- формаційні процеси в економіці вимагають заміни цього поняття на формулу «економічно активне насе- лення» на макро- та мезорівні або «зайняті еконо-

мічною діяльністю» – на макрорівні. В економічній літературі трудовому потенціалу відводиться роль ключового фактора постіндустріальної економіки [23, с. 17–22]. Це поняття описує структуровану інте- грацію людського потенціалу і людського та інфор- маційного капіталу, що дає змогу організації досягти поставленої мети розвитку та об'єднує сукупність здібностей, компетенцій і можливостей індивіда або територіальних групувань, які впливають на продук- тивність виробництва [24, с. 11]. На думку автора теорії людського капіталу, він являє собою соціально якісні характеристики населення, сформовані та під- силені відповідними чинниками впливу [25, с. 17]. Сьогодні ця економічна категорія розглядається як сукупність вроджених та набутих навичок, знань та мотивацій, використання яких створює нову вартість.

Узагальнена структура людського капіталу вклю- чає особистісний, споживацький та інтелектуальний складники (рис. 1).

Комплексний підхід дає змогу виділити його основні ознаки: накопичений запас виробничих зді- бностей працівника, сформованих під впливом інвес- тування; належні працівнику і невіддільні від нього знання; основний ресурс для підвищення продуктив- ності праці і відповідного зростання доходів; капітал, який стимулює інвестиції для розвитку [26, с. 125]. Таким чином, людський капітал функціонально організовує зростання продуктивності, використовую- ючи здібності індивіда, його знання та мотиваційні очікування, що призводить до збільшення капіталі- зації на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Таблиця 1

Структура інтелектуального складника організаційного капіталу

Структурна компонента	Інтелектуальний ресурс організаційного капіталу
Нематеріальні активи	<ul style="list-style-type: none"> – Організаційна структура; – наявність стейкхолдерів та якість взаємодії з ними; – гнучкість та ефективність внутрішньоорганізаційних контактів; – телекомунікаційні мережі
Управлінські активи	<ul style="list-style-type: none"> – Якість організації бізнес-процесів; – ефективне управління матеріальними потоками в логістичних системах; – інтегрована маркетингова політика; – система мотивації
Семантико-когнітивні активи	<ul style="list-style-type: none"> – Корпоративна культура та організаційна поведінка; – моделі активності соціалізації; – інформаційні системи та бази даних; – техніко-технологічне та програмне забезпечення; – процедури отримання та перетворення знань
Інтелектуальні активи	<ul style="list-style-type: none"> – Авторські права на інтелектуальну власність; – об'єкти промислової власності; – know-how та патенти на винаходи; – товарні знаки; – ліцензії на власні інноваційні розробки; – технології спільного використання інформаційних ресурсів

Таблиця 2

Розвиток та узагальнення понять людського капіталу в економіці

Категорія	Категоріальне значення	Змістовне наповнення
Робоча сила	Сукупність фізичних і духовних здібностей, які людина використовує у діяльності	Кількість людей, готових працювати за наймом
Трудові ресурси	Частина працездатного населення, яка володіє фізич- ними й розумовими здібностями і знаннями, необхід- ними для здійснення корисної діяльності	Кількість населення, яке фізично здатне працювати
Трудовий потенціал	Інтегральна оцінка кількісних і якісних характе- ристик економічно активного населення	Максимально можлива міра праці на певному етапі розвитку суспільства
Людський ресурс	Чинник економічного розвитку, який визначає ефек- тивність використання виробничого, фінансового та природного ресурсу	Сукупність якостей людей, що визначають узагальнюючий показник працездатності
Людський капітал	Міра здатності людини приносити дохід, що включає вроджені здібності освіту і набути кваліфікацію	Інтенсивний продуктивний чинник розвитку економіки і суспільства, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструмен- тарій інтелектуальної і управлінської праці, середовище проживання і трудової діяльності

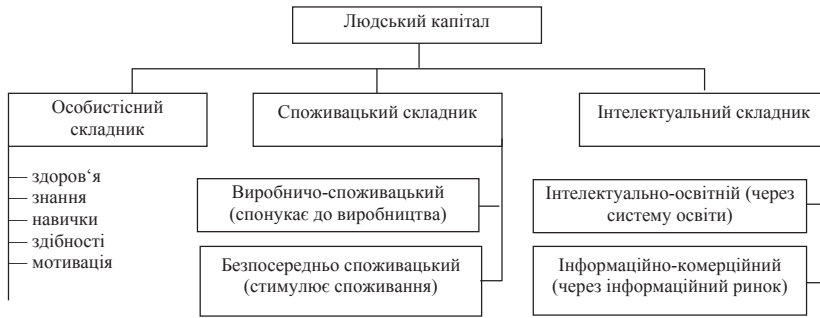

Рис. 1. Структурно-функціональна організація людського капіталу

Споживацький (клієнтський) капітал мало вивчається сучасними економістами. Зазвичай зазначається, що він проявляється у такому ставленні споживачів, яке є засобом створення додаткового доходу і надає організації додаткові конкурентні переваги. Ця компонента інтелектуального капіталу актуалізується зазвичай у формі розвитку взаємовідносин суб'єкта управління зі стейкхолдерами, а отже, зростання клієнтського капіталу дослідники напряму пов'язують зі становленням та розвитком бренду, якістю внутрішньоорганізаційних зв'язків та приростом кількості лояльних клієнтів [27, с. 418–431].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, унікальність постіндустріальної формації зумовлюється тенденціями заміщення праці знаннями, які стають самостійним джерелом доданої вартості. У цьому сенсі структурно-компонентний склад інтелектуального капіталу являє собою взаємодіючу сукупність інформаційного, організаційного, людського та споживацького капіталу. Концептуально організаційний капітал являє собою стратегічний механізм формалізації набутого досвіду суб'єкта управління завдяки трансформації нових знань у перспективні інновації. Інформаційний капітал є результатом творчого опрацювання і накопичення знань, що призводить до вдосконалення засобів та способів виробництва продукту. Людський капітал є адекватною соціально-економічною формою організації продуктивних сил, що включає сукупність навичок, знань та мотивацій, використання яких створює нову вартість. Цінність клієнтського капіталу напряму пов'язана з якістю зв'язків із зовнішнім середовищем. Попри нематеріальність кожної з розглянутих компонент інтелектуального капіталу в умовах створення нових і трансформації наявних галузей лише їх взаємодія здатна забезпечувати конкурентоспроможність національної економіки. Зазначимо, що сьогодні питання розроблення й адаптації методик обчислення та оцінювання ефективності управління споживацьким капіталом лише починають становити предмет інтересу з боку теоретиків менеджменту, що й окреслює перспективи подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Височіна Л.В. Значення інтелектуального капіталу у формуванні нової стратегії розвитку економіки України / Л.В. Височіна // Бізнес Інформ. – 2009. – № 11 (1). – С. 21–23.
2. Брежнева-Єрмоленко О.В. Інтелектуальна складова в структурі елементів нової економіки / О.В. Брежнева-Єрмоленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 4–12.
3. Жарінова А.Г. Теоретико-економічні підходи до визначення феномену інтелектуального капіталу / А.Г. Жарінова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 5–15.
4. Ібрагімов Е.Е. Інтелектуально-організаційне забезпечення вертикалі корпоративного стратегічного планування / Е.Е. Ібра-

гімов // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 11. – С. 3–6.

5. Шевчук О.А. Квінтесенція інтелектуального капіталу в умовах розвитку економіки знань / О.А. Шевчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 18–21.
6. Іванова І.С. Економіка знань як передумова формування інтелектуального капіталу України / І.С. Іванова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12. – С. 107–111.
7. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting / D. Bell. – London: The Book Depository US, 1999. – 501 p.
8. Brooking A. Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise / A. Brooking. – London – Bonn – Johannesburg – Madrid: International Thomson Business Press, 1996. – 204 p.
9. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27.
10. Шкурупій О.В. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / О.В. Шкурупій, Л.С. Франко // Вісник Донецького національного ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2011. – № 3. – С. 79–84.
11. Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000 / L. Edvinsson // Journal of Intellectual capital. – 2000. – № 1 (1). – P. 12–16.
12. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт; пер. с англ. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
13. Taylor C. Intellectual Capital / C. Taylor // Computerworld. – 2001. – № 35 (11). – P. 51.
14. Chen M.C. An empirical investigation of the relationship between intellectual capital and firms' market value and financial performance / M.C. Chen, S.J. Cheng, Y. Hwang // Journal of intellectual capital. – 2005. – № 6 (2). – P. 159–176.
15. Цибульов П. Кількісна оцінка інтелекту / П. Цибульов // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 12. – С. 31–37.
16. Непляха Ю.В. Сутність та структура інтелектуального капіталу / Ю.В. Непляха // Інтелектуальна власність в Україні. – 2011. – № 16. – С. 23–26.
17. Витвицька О.М. Роль інформації та інформаційного капіталу в управлінні розвитком підприємства / О.М. Витвицька // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 11 (182). – Ч. 2. – С. 28–31.
18. Bounfour A. Organizational Capital: Modelling Measuring and Contextualizing / A. Bounfour. – London, New York: Routledge, 2009. – 293 p.
19. Grant R.M. The Knowledge-Based View of the Firm / in Choo C. W., Bontis N. (ed.) The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge. – Oxford: Oxford University Press, Inc. – 2003. – P. 133–148.
20. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D.C. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 159 p.
21. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креатини метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: Знання-Прес, 2008. – 687 с.
22. Ханін І.Г. Інформаційно-технологічні передумови формування постіндустріального суспільства як концепції нової глобальної цивілізації / І.Г. Ханін // Ефективна економіка. – 2012. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1765>.
23. Гринкевич С.С. Особливості факторного впливу на формування, розвиток і використання трудового потенціалу: лімітуючі та стимулюючі аспекти / С.С. Гринкевич // Держава та регіони. Економіка та підприємництво. – 2012. – № 3. – С. 16–23.
24. Алімова Л.Ш. Підходи к анализу человеческого потенциала в постиндустриальной экономике / Л. Ш. Алімова // Вестник СГСЭУ. – 2009. – №5 (29). – С. 11.
25. Schultz T. Investment in Human Capital: The role of Education and of Research / T. Schultz. – New York, 1971. – 324 p.
26. Скараник С.С. Генезис теории человеческого капитала в контексте социально-экономического развития региона / С.С. Скараник // Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С. 123–128.
27. Чухно А.А. Постиндустриальная экономика: теория, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – Київ: Логос, 2003. – 631 с.